

Efşan Nas Özen¹

Merkez Direktörü, Etki Analizi Merkezi

Bengisu Özenç²

Program Direktörü, Makroekonomi Programı

LİSELERE GEÇİŞTE YENİ SINAV SİSTEMİ: RISK ALANLARI NELER OLABİLİR?

Milli Eğitim Bakanı Sayın İsmet Yılmaz, TEOG yerine gelecek yeni sistemi 5 Kasım 2017 Pazar günü açıkladı. Yeni sistem, gerek içeriği, gerekse bu eğitim yılında ortaokullardan mezun olacak öğrencileri de kapsamı nedeniyle çokça eleştirildi.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın bugüne kadar gerçekleştirdiği sistem değişiklikleri, değişiklik sıklığı, izleme-değerlendirmeye ilişkin sınırlı veri-bilgi paylaşımı ve sistem tasarımında katılımcı süreçlerin yürütülmemesi gibi açılardan eleştiriliyor. LKS de önceki değişiklikler gibi, zaten değiştirilmesi gerektiği tüm çevrelerce belirtilen TEOG'un yerine, eski sistemin sorunlarını hangi çalışmalara dayanarak çözeceği bilinmeyen bir şekilde sunuldu. Bu yazıda, mümkün olduğu ölçüde mevcut veri ve çalışmalardan hareketle, yeni sistemin ne gibi riskler içerebileceğini ortaya koymayı amaçladık. Aşağıda bahsettiğimiz etkilerin her biri, kısa vadede öğrenci başarısını, uzun vadede ise Türkiye'nin beşeri sermayesini olumsuz etkileme potansiyeli olabilecek konulardır. Sistem uygulamaya geçmeden önce bu konulara dikkat çekmenin önemli olduğunu düşünüyoruz.

Yeni sistem neyi amaçlıyor?

Milli Eğitim Bakanı Sayın İsmet Yılmaz 5 Kasım 2017 tarihli yayında TEOG'un kendisinden önceki sistemlere kıyasla en iyisi olduğunu, ancak bazı eksiklerinin olduğunu ifade etti. TEOG sistemi özellikle aşağıdaki eksikleri çözmekte başarılı olamıyordu:

¹ <http://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1249/Efsan+Nas+Ozen>

² <http://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/59/Bengisu+Ozenc>

LİSELERE GEÇİŞTE YENİ SINAV SİSTEMİ: RİSK ALANLARI NELER OLABİLİR?

1. Evinin yakınındaki okula gitmek isteyen öğrenci, puan kriteri nedeniyle çok uzaktaki bir okula gitmek zorunda kalabiliyordu.
2. TEOG tüm öğrencileri zorunlu olarak sınava girmeye zorlayan bir sistem, öğrencileri özel ders gibi okul dışı kaynaklara yönlendiriyordu.
3. Öğrenciler sınava hazırlandıkları için sosyal yeteneklerini geliştirecek aktivitelere katılmaya vakit bulamıyordu.
4. TEOG okulları başarıya göre sıralıyor, sıralamada daha kötü okullara giden öğrenciler kendilerini ve okullarını başarısız olarak algılıyordu.
5. TEOG'da yerleştirme puanlarının hesaplanmasında kullanılan yıl sonu başarı puanı, özel okulların öğrencilerine daha yüksek notlar verebilmesi nedeniyle bazı öğrencileri diğerlerine kıyasla daha avantajlı duruma getirebiliyordu.

Yeni sistemin işte bu sorunları ortadan kaldırmayı hedeflediği belirtiliyor. Bu sorunlara çözüm olarak önerilen sistem ise *nitelikli okul* olarak belirlenen seçilmiş okulların merkezi bir sınav ile öğrenci alacağı; diğer tüm okullara ise veli ve öğrenci tercihini de göz önüne alan adrese dayalı bir yerleştirme yapılacağı bir yöntem içeriyor. Bakanlık, esas gayenin liselere sınavsız geçişi sağlayabilmek olduğunu, bunun için ise bütün liseleri fen lisesi, sosyal bilimler lisesi veya proje okulu ayarına getirmek gerektiğini ifade ediyor. Okulların kalitesi artırıldığı noktada tüm okullara sınavsız geçiş yapılmasının gündemde olduğu belirtiliyor.

Yeni sistemde ne gibi riskler var?

1. **Öğrenci ve veli tercihlerine bağlı olarak yapılacak merkezi yerleştirmenin öğrencileri tercihlerine en uygun şekilde yerleştirmesi mahalle bazında tüm öğrencilerin kaydolabileceği okullar olmasına bağlıdır. Bu şartın gerçekleşmediği durumda, ki yeni çalışmalar mahalle bazında okul sayısının yeterli olmadığını gösteriyor,³ öğrenci tercihlerine göre etkin bir yerleştirme yapılması mümkün görünmüyor.**
 - a. Mahalle bazlı yerleştirmede sistem tasarımı etkin yerleştirmeyi sağlama bakımından çok büyük öneme sahip. Örneğin, ABD'nin Boston bölgesinde uygulanan mahalli yerleştirme sistemi, öğrencilerin öncelikle ilk tercihleri arasından yerleştirme yapıyor ve okulun bulunduğu mahalleden tercih yapanlara öncelik sağlıyordu. Birinci tercihler yerleştirildikten sonra yerleşemeyen öğrenciler ikinci tercihler için yarışlıyordu vs. İki Türk iktisatçı Haluk Ergin ve Tayfun Sönmez oyun teorisi kullanarak bu sistemi incelediler ve sistemin öğrencileri tercihlerine göre etkin bir şekilde yerleştirmesinin mümkün olmadığını gösterdiler.⁴ Sisteme yöneltilen bu ve benzeri eleştiriler sonucunda Boston'da tercih sırasına göre yapılan bu önceliklendirme kaldırıldı ve yeni bir sistem uygulamaya geçti.⁵ Bu çalışmaların dünyanın diğer bölgelerinde de benzer yansımaları oldu.
 - b. Talebin kontenjandan yüksek olduğu durumda not ortalamasının bir kriter olarak kullanılabilmesi bazı kaynaklar tarafından belirtiliyor. Bu durumda, Milli

³ Örneğin, İstanbul Üniversitesi tarafından yürütülen Mahallem İstanbul Projesi, İstanbul'un nüfusu 10 bini geçen yaklaşık 200 mahallesinde lise olmadığını gösteriyor. Bu konudaki bir haber için:

<http://www.haberturk.com/yazarlar/pervin-kaplan/1706049-sinav-teog-derslerinden-mi-yapilacak>

⁴ Ergin, Haluk, and Tayfun Sönmez. 2006. "Games of School Choice under the Boston Mechanism." *Journal of Public Economics* 90(1-2): 215-37.

⁵ Dur, Umut, Timo Mennle, ve Sven Seuken. (2016) 'First Choice-Maximizing School Choice Mechanisms'. Çalışma Tebliği: <http://home.ku.edu.tr/~wwe/udur.pdf>

Eğitim Bakanlığı'nın bahsettiği sorunlardan biri olan özel okulların daha cömert puan dağıtma sorununu yeni sistemin de ortadan kaldırması mümkün görünmüyor.

- 2. Hane halkının okul ve eğitimden kaynaklanan harcamalarının artması, çocuğun özel ders gibi ek çalışmalar nedeniyle sosyal yetenekleri geliştirecek aktivitelere zaman ve/ya bütçe bulunamaması önemli bir risk olarak öne çıkıyor.** Bu harcama kalemleri aşağıdaki konulardan kaynaklanabilir:

a. Nitelikli okul listesinde bulunmayan okullara kayıt yaptırmak için bu okullara yakın mahallelerde konut fiyatlarında artış

MEB tarafından Mayıs ayında açıklanacak olan “nitelikli” okul listesiyle birlikte tüm aileler önemli bir kararın eşiğine gelmiş olacaklar. Aileler ilk etapta, çocuklarının belirlenmiş olan okullarda okuması hedefine bağlı olarak Haziran ayında yapılacak olan sınava girip girmeyeceğine karar verecekler.

Çocukları sınava girecek öğrencilerin aileleri de dahil olmak üzere pek çok velinin gündemine girecek başka bir karar ise “nitelikli” olmayıp da, akademik olarak diğer okullardan daha başarılı olan okulların bulunduğu semtlerde ev bulabilmek. Yeni sistemin adrese dayalı kayıt ayağının ortaya çıkardığı bu etkinin, MEB tarafından ilkokul yerleştirmelerinde Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nin kullanılmaya başlanmasıyla benzer bir etkiye sahip olabileceği söyleniyor.

Okul kalitesi ile konut fiyatları arasındaki ilişkiyi açıklamak üzere yapılan çalışmalarda, fiyatlarda etkili olabilecek diğer özellikler sabit tutulduğunda, akademik olarak daha başarılı olan okulların bulunduğu mahallelerde konut fiyatlarının diğerlerine göre daha yüksek olduğu raporlanıyor.⁶ Okul başarısının konut fiyatları üzerindeki etkisi ABD'nin Philadelphia kenti için rakamsallaştırıldığında, kentteki okulların eyalet sınavlarında elde ettikleri standardize puanlar arasındaki 1 puanlık farkın konut fiyatlarında m2 başına 5 USD bir etkisi olduğu ortaya çıkıyor.⁷

b. Özel okullara yönelik talep artışı

Detayları konusunda belirsizliğin hala sürmekte olduğu yeni sistemle birlikte, devlet tarafından halihazırda verilmekte olan teşviklerle okul ve öğrenci sayısı artmış olan özel okullara olan talebin daha da artması beklenebilir. Bu sonuçta kabaca iki temel etken rol oynayabilir. Ancak her ikisinde de ailelerin gelir seviyelerinin önemli bir faktör olduğu, ailelerin çocuklarını özel okula gönderebilecek maddi imkanlara sahip olmaları gerektiği akılda tutulmalıdır.

- Gerek sıkça değişikliğe uğrayan sınav-yerleştirme sisteminin yarattığı güvensizlik ortamı, gerekse yeni sistemin henüz açıklığa kavuşmamış

⁶ Chiodo, Abigail, Ruben Hernandez-Murillo and Michael T. Owyang. 2010. “Nonlinear Effects of School Quality on House Prices” *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, May/June 2010, 92(3), pp. 185-204.

⁷ The Reinvestment Fund. 2007. “Schools in the Neighborhood: Are Housing Prices Affected by School Quality?” Reinvestment Brief: Issue 6. 30 January 2013.

detayları, ailelerin çocuklarını, görece daha öngörülebilir olan özel okullara yönlendirmesine neden olabilir.

- Ailelerin, sınavla öğrenci alacak olan “nitelikli” okullar dışındaki, akademik başarısı görece daha yüksek okullara yakın mahallelere taşınamamaları durumunda, az sayıdaki “nitelikli” okul için yapılacak olan sınavın, eski sistemdeki sınavdan muhtemelen daha rekabetçi olacağını düşünerek, çocuklarını bu rekabetten uzak tutmak üzere özel okula yönlendirmeleri mümkün olabilir.

Özel okula yönelme sebepleri ne olursa olsun, sonuç olarak bütçelerinden daha fazla miktarı eğitim harcaması olarak ayırmak zorunda kalacak olan aileler için bu tercih, hanenin diğer önceliklerine daha az para ayrabilmesi anlamına gelecektir.

c. Az sayıdaki nitelikli okullara giriş için artan özel ders, kurs vs. maliyetleri

Az sayıdaki nitelikli okul için başarılı öğrenciler arasında daha yüksek bir rekabet ortaya çıkması beklenebilir. Bu durumda, TEOG için de şikayet edilen bir durum olan özel ders, kurs gibi ek kaynaklara yönelmek veliler tarafından önemli bir opsiyon olarak düşünülebilir.

3. Yeni sistem öğrencilerin kendilerine güven ve çalışma motivasyonlarını olumsuz etkileyebilir; ayrıca akran etkisinin başarı performansına etkisi oldukça karmaşıktır, tüm öğrenci gruplarını olumlu etkileyeceğini söylemek mümkün değildir.

a. Başarı motivasyonu üzerindeki etkiler

OECD'nin 2015 yılında yayımladığı çalışmaya göre Türkiye, çalışmaya katılan ülkeler arasında hayat tatmini yüksek olan 15 yaş grubu öğrencilerin en düşük olduğu ülke.⁸ Diğer taraftan, mevcut durumda sistemin ‘kaybedenleri’ olarak değerlendirilen mesleki eğitim öğrencilerinin motivasyonları genel lise öğrencilerine göre daha düşük görünüyor. Örneğin OECD tarafından yapılan çalışmada⁹ kullanılan başarı motivasyonu endeksi (achievement motivation index) Türkiye'deki meslek lisesi ile genel lise öğrencileri için karşılaştırıldığında, meslek lisesi öğrencilerinin başarı motivasyonunun oldukça düşük olduğunu görüyoruz.¹⁰ Bu durumun en azından kısmen sınav sisteminde sıralamada en düşük kategorideki okullara yerleştirilmelerinden kaynaklandığı düşünülebilir. Yeni sistem ise aslında nitelikli okul sınıflandırması ile okulların daha büyük bir kısmının *düşük kategorideki* okul olarak adlandırılması riskini doğuruyor. Bu durum öğrencilerin daha büyük bir kısmının mevcut durumda meslek lisesi öğrencilerinin yaşadığı başarı motivasyonu eksikliğini yaşamalarına neden olabilir.

b. Akran etkisi

Yeni sisteme ilişkin vurgulanan değişikliklerden biri, başarı düzeyi yüksek ve düşük öğrencilerin birlikte eğitim almalarını sağlayarak akran etkisi vasıtası ile

⁸ OECD (2017), PISA 2015 Results (Volume III): Students' Well-Being, PISA, OECD Publishing, Paris.

⁹ OECD (2017), a.g.m.

¹⁰ Meslek lisesi öğrencileri için endeks değeri 33 iken genel lise öğrencileri için 42'dir. Yöntemin detayları için bkz. OECD (2017), a.g.m.

akademik başarıyı yükselteceğine ilişkin beklentidir. Ancak uluslararası çalışmalar, liselerde akran etkisinin daha karmaşık şekilde işlediğini göstermektedir. Eğitim iktisadı alanında çalışmalara yön veren Eğitim İktisadı El Kitabı (Handbook of the Economics of Education)'nda akran etkisine ayrılmış bir bölüm bulunuyor.¹¹ Bu bölümde özetlenen temel bulgular şöyle:

- Çalışmalar öğrencilere toplu halde bakıldığında ortalama etkilerin çok düşük olduğunu gösteriyor; ancak akran etkisi öğrencinin başlangıçtaki başarı durumuna göre farklılık gösteriyor.
 - Yüksek akademik başarıya sahip öğrenciler diğer yüksek akademik başarıya sahip öğrencilerle birlikte okuduklarında **akademik başarıda güçlü bir olumlu etki** görülüyor.
 - Yüksek akademik başarıya sahip öğrenciler, düşük akademik başarıya sahip öğrencilerle birlikte okuduklarında akademik başarıları **olumsuz etkileniyor**.
 - Orta düzeyde başarılı öğrencilerde akran etkisi anlamlı görünmüyor.
 - Düşük başarı düzeyine sahip öğrenciler ise, ortamlarına düşük başarı düzeyine sahip öğrenciler yerine yüksek başarı düzeyine sahip öğrencilerin katılmasından **olumsuz etkileniyorlar**.
- Akran etkisinin en fazla olduğu alan aslında akademik başarı değil, **suça yönelme, uyuşturucu madde ve alkol kullanımı** gibi zararlı alışkanlıklar. Çalışmalar, zararlı alışkanlıklara sahip çocuklarla birlikte okumaya başlayan ve kendileri zararlı alışkanlıklara sahip olmayan çocukların, bu zararlı alışkanlıkları kendilerinin de önemli ölçüde edindiklerini gösteriyor.

Diğer bir deyişle, farklı akademik başarı ve alışkanlık gruplarından öğrencileri bir araya getirirken, politika tasarımı çok büyük dikkat istiyor. Çalışmalar genellikle akran etkisinin olumlu özellikleri değil, olumsuz özellikleri artırdığını gösteriyor. Bu süreç doğru yönetilmediği takdirde liselerde çocukların başarı düzeylerini artırmak mümkün olmadığı gibi, zararlı alışkanlıkların artması riski de mevcut gibi görünüyor.

4. Yeni sistem, öğrencilerin okullara başarı düzeylerine göre değilse bile, ailelerinin sosyoekonomik özelliklerine göre yerleştirilmesine neden olabilir.

- a. Yeni sistem öğrencileri mahallelere göre okullara yerleştireceğinden, öğrencilerin sosyoekonomik özelliklerine göre ayrıştırılması beklenen bir sonuçtur. Diğer bir deyişle, daha önce başarı düzeyine göre yapılan dağılım, yeni sistemde büyük ölçüde ailelerin gelir durumlarına göre gerçekleştirilecek gibi görünüyor. Akademik başarı düzeyi yüksek olan ancak nitelikli okul listesine giremeyen okullar daha yüksek gelir gruplarının bulunduğu mahallelerde olduğu takdirde bu durum öğrenciler arasındaki yetenek farkında sosyoekonomik göstergelerin önemli ölçüde belirleyici olması sorununu

¹¹ Sacerdote, Bruce. 2011. "Peer Effects in Education: How Might They Work, How Big Are They and How Much Do We Know Thus Far?" *Handbook of the Economics of Education*, Hanushek ve diğ. (ed) içinde, 249–77.

doğuracaktır. Bu durumu ortadan kaldırmanın yolu, mahalli yerleştirme sisteminin uygulamaya geçmesinden önce okullar arasındaki performans farkının ortadan kaldırılmasıdır.

- b. Doğu ve güneydoğu gibi dezavantajlı bölgelerde okuyan çocukların artan rekabet ile birlikte nitelikli bir okula yerleşmesi bir sorun olarak öne çıkabilir: Ekonomik durumu daha güçlü olan aileler çocuklarına özel ders gibi ek destekler sunarken, dezavantajlı bölgelerde bu destekler daha düşük oranda verilebilir, bu durum az sayıdaki nitelikli okul için yüksek rekabet koşullarında zeki ancak dezavantajlı bölgelerden gelen çocukları olumsuz etkileyebilir.
- c. Merkezi sınav dışı sınavlarla da öğrenci alabilecek yabancı liseler için ise daha büyük bir olumsuz etki sözkonusu olabilir: Öğrencinin bu sınavlara katılması için öncelikle sınavdan haberdar olması, sonrasında ise bulunduğu ilden yabancı lisenin bulunduğu ile seyahat etmesi gerekecektir. Gerek bilgi, gerekse yolculuk maliyetleri dezavantajlı öğrencilerin bu okulların sınavlarına katılmalarını olumsuz etkileyebilir.

5. Diğer konular

- a. Yeni sistemin, akademik başarı bakımından daha çeşitli öğrencileri bir sınıfta bir araya getireceği ifade ediliyor. Ancak daha önceki sistemin yapısı gereği benzer akademik altyapıya sahip öğrencilere eğitim verme deneyimine sahip olan öğretmenlerin farklı yetenek düzeylerindeki öğrencileri birlikte eğitme konusunda deneyimli olmayabilecekleri bir gerçek. Hizmetiçi eğitimlerde bu konuya eğilmek önemli görünüyor.
- b. Eylül 2017’de 8. sınıfa başlayan öğrenciler, birkaç ay sonra yepyeni bir sınav sistemi ile karşı karşıya kalacaklar.
 - i. Sınava girecek olan öğrenciler ise daha önceden 8. sınıf müfredatı ile sınırlı olan TEOG yerine, 6, 7 ve 8. sınıf müfredatının tamamından sorumlu olacakları sınava hazırlanacaklar. Eklenen iki yılın müfredatının öğrencilerde yarattığı baskıya ek olarak, puanlama sistemi de henüz belli olmadığı için, öğrencilerin hedefledikleri okul türlerine göre hangi ders ve konulara odaklanmaları gerektiğini bilmemenin yarattığı baskı da mevcut.
 - ii. Başarılı olan ve eski sistemde yüksek puanlı okulları hedefleyen öğrenciler, sınavlarına bir aylık bir süre kalıncaya kadar hedefledikleri okulun sınavla mı yoksa yerleştirme ile mi öğrenci alacağını bilmeyecekler. Çocukları başarılı olan ancak istedikleri okula uzakta oturan aileler, Haziran ayına kadar çocuklarını sınava daha iyi hazırlanması için ek destek sağlamakla okula yakın yeni bir eve taşınmak arasında bir tercih yapmak zorunda kalacaklar. Bu belirsizlik koşulları bu yıl 8. sınıfta okuyan öğrenciler için önemli bir stres kaynağı olabilir.
 - iii. Eski sisteme göre yüksek okulları hedeflemeyen öğrencilerin velilerinin ise, nitelikli okul listesinde yer almayacak ancak yine de başarılı olan okullar hakkında bir tahmin yürütmesi, ve evlerini bu okulların yer aldığı mahallelere taşımaya çalışması beklenebilir. Bu durum öğrenciler üzerinde yüksek bir baskı oluşturmayabilir, ancak ailelerin üzerinde bir baskı oluşturması beklenebilir.

Sonuç

Yeni sistem, Milli Eğitim Bakanı Sayın İsmet Yılmaz'ın deyimi ile, stresi kaldıran, basit, kolay ve anlaşılır bir sistem hedeflenerek getirildi. Ancak yukarıda bahsettiğimiz risk alanları, yeni sistemin öğrenci performansını olumlu etkilemesi için ciddi politika müdahaleleri gerektiğini gösteriyor. Bu yazıda üzerinde durduğumuz risk alanları, sistemin detayları daha fazla ortaya çıktıkça veya Milli Eğitim Bakanlığı bu riskler üzerinde çalışmaya devam ettikçe değişebilir.

Sınav sisteminde yapılan bu değişikliği, yalnızca öğrencilerin liseye girişleri için yapılan yeni bir düzenleme olarak değerlendirmek doğru değil. Sistem, ilk bakışta yalnızca liselere geçiş sınav sistemi üzerine bir müdahale gibi görünüyor. Ancak beklenen çıktıları ile birlikte ele alındığında Türkiye'nin beşeri sermayesi üzerinde çok önemli etkilere sahip olabilecek değişiklikleri içinde barındırıyor. Bu anlamda tek başına bir sınav sistemi değişikliği olarak değil, sistemin tamamının yeniden tasarlanmasının gerekliliği çok açık bir şekilde görünüyor. Yukarıda vurguladığımız risk alanları, *yeni sistem uygulandığı takdirde* en azından aşağıdaki politikaların uygulanmasını bir öncelik haline getiriyor:

1. Okullar arası performans farkının ortadan kaldırılmasına yönelik politikalar uygulanması. Bu politikalar yalnızca okul değil, ailelerin çocuklarına yapacağı eğitim yatırımlarını artırıcı bileşenler de içermelidir.
2. Farklı yetenek düzeyine sahip öğrencilerin birlikte eğitimine yönelik öğretmen eğitimleri verilmesi.
3. Yüksek başarı düzeyine sahip öğrencilerin diğer başarılı öğrencilerle bir araya gelebilecekleri öğrenme ortamlarının oluşturulması. Bu ortamlar tematik çalışma grupları şeklinde de gerçekleştirilebilir ve akran etkisi ile başarılı öğrencilerin birbirlerini teşvik etmesi hedeflenir.
4. Okullarda zararlı alışkanlıklar ve suça yönelik önleme politikalarının uygulanması.
5. Özellikle dezavantajlı bölgelerdeki öğrencilerin merkezi sınav da dahil olmak üzere okul sınavlarının tümünden haberdar edildiği, sınava katılma maliyetlerinin karşılandığı bir sistemin kurulması.
6. Yeni sistemin, okulların yüzde 90'ının *niteliksiz okul* olduğu fikrini tesis etmemesi için, bu okulların ve mezunlarının başarılarını ilan eden bilgilendirme kampanyaları düzenlenmesi.